

سیاست کیفری ایران درباره جرایم علیه میراث فرهنگی

بیژن عباسی^۱

(تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۷/۱۲ - تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۰/۸)

چکیده

یکی از وظایف حاکمیتی دولت، حفاظت از میراث فرهنگی و آثار تاریخی کشور است. این میراث ممکن است بنا به دلایلی از جمله عوامل طبیعی و انسانی آسیب ببیند. دولت موظف است با پیش بینی راهکارهایی با هرگونه تعرض به این میراث مقابله نماید. یکی از ضمانت‌اجراهای حفاظت از این میراث، جرم‌انگاری در صورت تعرض به آنهاست. تاکنون در کشور ما پژوهش‌چندانی درباره جرایم علیه میراث فرهنگی صورت نگرفته است. در این مقاله با استفاده از روش تحقیق توصیفی - تحلیلی و روش گردآوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای به این پرسش پاسخ داده شده است که در قوانین کیفری ما کدامیک از اقدامات به عنوان جرایم علیه میراث فرهنگی تعریف شده و ایرادات و خلأهای حقوقی آنها کدامند. قانونگذار از دوران مشروطه و سپس جمهوری اسلامی و به‌ویژه در قانون تعزیرات، اعمالی را به عنوان جرایم علیه این میراث تعیین کرده است که می‌توان آنها را به جرایم علیه آثار تاریخی منقول و غیرمنقول دسته‌بندی کرد، ولی تاکنون در کشور ما برای حمایت از میراث طبیعی، ضمانت‌اجرای کیفری پیش‌بینی نشده است.

واژگان کلیدی: جرایم علیه میراث فرهنگی، تخریب آثار تاریخی، تجاوز به اماکن تاریخی - مذهبی، حفاری غیرمجاز، سرقت آثار تاریخی، میراث طبیعی.

یکی از حقوق شهروندان در برابر دولت، حفاظت از میراث فرهنگی به‌جامانده از نیاکان خود و انتقال آن به نسل آینده است. به موجب بند «ط» ماده ۸ قانون مدیریت خدمات کشوری، حفاظت از میراث فرهنگی هنگامی که یک اثر تاریخی - فرهنگی به عنوان اثر ملی و ارزشمند شناخته شد و حفاظت از آن برعهده دولت قرار گرفت باید برای حمایت از آن در برابر انواع تعرض، ضمانت‌اجراهای اداری، مدنی و کیفری مناسبی پیش‌بینی کرد. به دلیل عدم آموزش لازم و نظارت کافی توسط دستگاه‌های اجرایی مربوط و عدم آشنایی بایسته مردم و نهادهای عمومی درباره مقوله حفاظت از آثار تاریخی، یکی از مشکلاتی که در کشور ما به وفور دیده می‌شود تعرض به این آثار یا رها کردن آنها به حال خود به منظور تخریب آنها به رغم جرم‌انگاری تعرض به این آثار است. همچنین متأسفانه در چند سال اخیر شاهد تبلیغ دستگاه‌های فلزیاب و آموزش گنج‌یابی در رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی هستیم که لازم است به لحاظ حقوقی و عملی، اقدامات شایسته توسط دستگاه‌های اجرایی مربوط صورت گیرد.

ما در این مقاله درصدد پاسخ به این پرسش‌ها هستیم: جرایم علیه میراث فرهنگی و آثار تاریخی و ضمانت‌اجراهای کیفری آنها کدامند و ایرادات و خلأهای حقوقی در این زمینه چیست؟ در قوانین کیفری ما از دوره مشروطه تاکنون و عمدتاً قانون تعزیرات، جرایم علیه میراث فرهنگی را می‌توان به دو دسته جرایم علیه آثار تاریخی منقول و غیرمنقول تقسیم کرد؛ ولی این قوانین، دارای ایرادات و خلأهای حقوقی بوده و نیاز به تبیین و روزآمدسازی دارند. متأسفانه به رغم اهمیت و کاربردی بودن موضوع، تاکنون در کشور ما، پژوهش‌های چندانی درباره این موضوع انجام نشده است. در این مقاله، نخست ضمانت‌اجراهای کیفری و مدنی جرایم علیه میراث فرهنگی در دوره مشروطه (گفتار نخست) و سپس جمهوری اسلامی (گفتار دوم) مورد بررسی و نقد قرار می‌گیرند.

۱- سیاست کیفری ایران در برابر جرایم علیه میراث فرهنگی در دوره مشروطه

در دوره مشروطه، قانون جزای عرفی نصرت‌الدوله فیروز مصوب سال ۱۲۹۵ (الف)، قانون مجازات عمومی مصوب سال ۱۳۰۴ (ب)، قانون راجع به حفظ آثار ملی مصوب سال ۱۳۰۹ (پ) و قانون الحاق ماده ۱۲۷ مکرر به قانون مجازات عمومی مصوب سال ۱۳۴۷ (ت)، به جرایم علیه میراث فرهنگی می‌پرداخت.

۱-۱- قانون جزای عرفی نصرت‌الدوله فیروز مصوب سال ۱۲۹۵

برای نخستین بار، قانون جزای عرفی توسط نصرت‌الدوله فیروز وزیر عدلیه در اسفند سال ۱۲۹۵ ه. خ. (۵ جمادی‌الاولی ۱۳۳۵ ه. ق.) به تصویب رسید ولی این قانون به دلیل تعطیلی مجلس شورای ملی به خاطر وقوع جنگ جهانی نخست، به وسیله مجلس تصویب نشد ولی بعداً به درخواست نصرت‌الدوله این قانون در هیئت دولت تصویب گردید. این قانون، به شکل کلی، ضمانت‌اجراهای کیفری را برای تعرض به آثار تاریخی پیش‌بینی کرده بود. برابر ماده ۹۴ این قانون: «هرکس برای تصرف خالصه‌جات، املاک و اموال دولتی یا حصون و شهرها و قلعه‌جات و قراولخانه‌های سرحدی و مخزن‌ها و قورخانه‌ها و بنادر و ... متعلقه به دولت و یا برای غارتگری و یا از جهت تقسیم کردن املاک دولتی یا ملی ... خود را سرکرده بعضی دستجات مسلحه قرار دهد و یا بای نحو کان ریاست و فرماندهی بر آنها کند یا بر کار آنها همدستی کند محکوم به حبس دائم در قلاع خواهد گردید. اشخاصی که مجمع مزبور را اداره کرده و تحریک نمایند یا سبب تحریک نمایند یا تشکیل مجمعی دهند یا سبب تشکیل

آنها گردند یا از برای آنها عالماً عامداً اسلحه و استعداد و آلات و ادوات جنایتی تدارک نمایند و یا مدد و کمکی بفرستند یا به طریق دیگر با رؤسا و فرماندهان دستجات مزبور مواضع و موافقت داشته باشند به مجازات فوق‌الذکر محکوم خواهند شد.»

همچنین برابر ماده ۲۱۹ این قانون: «کسی که نسبت به ابنیه و آثار و کلیه اشیائی که از طرف دولت یا با اجازه آن برای استفاده عموم یا تزئین اماکن عمومی نصب گردیده خرابی وارد آورد و یا منهدم سازد و یا کسر و نقصی برساند از سی و یک روز الی دو سال حبس محکوم خواهد شد و به علاوه از شش روز الی یک ماه حبس قابل ابتیاع خواهد داشت.»

۱-۲- قانون مجازات عمومی مصوب سال ۱۳۰۴

قانون مجازات عمومی مصوب ۲۳ دی و ۷ بهمن ۱۳۰۴، تنها به مسئولیت کیفی و مدنی تخریب آثار ملی اشاره کرده و به موضوع تملک، معامله یا مرمت غیرمجاز آنها توجه ننموده بود. به موجب ماده ۱۲۷ این قانون: «هرکس نسبت به ابنیه و آثار مذهبی یا ملی یا تاریخی یا به اشیائی که برای نفع عموم یا تزئین اماکن مقدسه یا ملی نصب شده است خرابی وارد آورد به حبس مجرد از دو تا ده سال و به تأدیه ضعف مخارجی که برای مرمت خرابی لازم است محکوم خواهد شد.»

۱-۳- قانون راجع به حفظ آثار ملی مصوب سال ۱۳۰۹

قانون راجع به حفظ آثار ملی مصوب سال ۱۳۰۹ و نظامنامه آن، آسیب زدن و تخریب آثار ملی، اقدام به عملیاتی در مجاورت آنها که سبب تزلزل بنیان یا تغییر صورت آنها شود، تملک، تصرف، خرید و فروش و معامله غیرمجاز نسبت به مصالح و مواد متعلق به آثار ثبت شده در فهرست آثار ملی، مرمت و تجدید بنای بدون مجوز دولت آثار غیرمنقول، حفاری غیرمجاز و قاچاق آثار منقول را جرم شمرده و برای این اقدامات، مسئولیت مدنی نیز پیش‌بینی کرده بود.

به موجب ماده ششم این قانون، عملیات مفصله ذیل ممنوع و مرتکبین آن به موجب حکم محکمه قضایی به ادای پنجاه تومان الی هزار تومان جزای نقدی محکوم خواهند شد و به علاوه معادل خسارتی که به واسطه عمل خود بر آثار ملی وارد ساخته‌اند، می‌توان از ایشان اخذ نمود:

الف - منهدم کردن یا خرابی وارد آوردن به آثار ملی و مستور ساختن روی آنها به اندود و یا رنگ و رسم کردن نقوش و خطوط بر آنها؛

ب - اقدام به عملیاتی در مجاورت آثار ملی که سبب تزلزل بنیان یا تغییر صورت آنها شود؛

ج - تملک و معامله بدون اجازه دولت نسبت به مصالح و مواد متعلقه به ابنیه مذکوره در فهرست آثار ملی. اقدام به مرمت و تجدید بنایی از آثار ملی که در تصرف اشخاص باشد باید با اجازه و تحت نظر دولت واقع شود و الاً مجازات‌های سابق‌الذکر ممکن است به مرتکب تعلق گیرد.

برابر ماده ۹ این قانون نیز اگر کسی مالی را که در فهرست آثار ملی ثبت شده بدون اطلاع وزارت معارف و یا نمایندگان او بفروشد محکوم به جزای نقدی معادل قیمت فروش آن مال خواهد شد و نیز دولت می‌تواند مال را از مالک جدید اخذ نموده و قیمتی را که مالک جدید ادا نموده به او پرداخت نماید خریدار نیز اگر از ثبت بودن مال

در فهرست آثار ملی مطلع بوده و با این وصف خریدار باشد مانند فروشنده مجازات خواهد شد. مگر اینکه خود او به دولت اعلام کرده باشد.

هرکس اموال منقوله که مطابق این قانون از آثار ملی محسوب تواند شد برحسب تصادف و اتفاق به دست آورد، اگرچه در ملک خود او باشد باید هرچه زودتر به وزارت معارف یا نمایندگان او اطلاع بدهد هرگاه مقامات مربوطه دولتی، اموال مزبوره را قابل ثبت در فهرست آثار ملی دانستند نصف آن اموال به کاشف واگذار یا قیمت عادلانه آن به تصدیق اهل خبره به او داده می‌شود و نسبت به نصف دیگر دولت اختیار دارد که ضبط و یا بلاعوض به کاشف واگذار کند. متخلفان از این امر و همچنین کسانی که بدون اجازه و اطلاع دولت حفاری کنند ولو در ملک خودشان باشد و کسانی که اموال آثار ملی را به طور قاچاق از مملکت خارج کنند، محکوم به بیست تومان الی دو هزار تومان جزای نقدی خواهند شد و اشیای مکشوفه هم برای دولت ضبط می‌شود.^۱ حفر اراضی و عملیات نظیر آن در صورتی که به قصد کشف آثار عتیقه واقع نشده باشد مستوجب مجازات سابق‌الذکر نخواهد بود (ماده شانزدهم). بند اخیر، تحقق جرم حفاری اراضی و عملیات نظیر آن را منوط به قصد کشف آثار عتیقه کرده بود.

ماده دهم نظامنامه قانون حفظ آثار ملی مصوب سال ۱۳۱۱ نیز حکم ماده ششم قانون را تکرار و مقرر می‌کرد که اعمال زیر اکیداً ممنوع است:

۱- خراب کردن یا صدمه رساندن به آثار ملی و مستور داشتن روی آنها را به اندود یا نقوش و رسم کردن صورت و خطوط بر آنها؛

۲- اجرای عملیاتی در مجاورت ابنیه ثبت شده در فهرست که صدمه به استحکام یا به صورت آنها وارد آورد؛
 ۳- تصرف و خرید و فروش مصالحی که تعلق به ابنیه ثبت شده در فهرست داشته یا دارد بدون اجازه وزارت معارف. هرکس که یکی از این جرایم را مرتکب شود در پیشگاه محاکم قضایی احضار و محکوم به ادای جریمه از پنجاه الی هزار تومان خواهد شد و به اضافه ممکن است میزان خسارات وارده به آثار و ابنیه ملی از او مطالبه شود.

قانون و نظامنامه فوق، به تغییر نحوه استفاده از ابنیه، اماکن و محوطه‌های تاریخی و تجاوز به اراضی، تپه‌ها و اماکن تاریخی اشاره نکرده بود.

۱-۴- قانون الحاق ماده ۱۲۷ مکرر به قانون مجازات عمومی مصوب سال ۱۳۴۷

ماده واحده قانون الحاق ماده ۱۲۷ مکرر به قانون مجازات عمومی مصوب ۱۳۴۷/۴/۶، هم مجازات‌های جرایم یادشده در مواد ششم و شانزدهم قانون راجع به حفظ آثار ملی را تشدید و آنها را از جزای نقدی به حبس تبدیل و هم به جرایم تازه‌ای در حوزه میراث فرهنگی به شرح زیر اشاره نمود:

۱. لازم به ذکر است که درباره پیشینه جرم قاچاق اموال آثار ملی یا اشیای عتیقه می‌توان به مقررات اشیای عتیقه و اشیای زیرخاکی و حمایت دولت از این اشیاء مصوب ۱۲۹۷/۱۱/۱ هیئت وزراء اشاره کرد که مقرر می‌داشت: «برای منع خروج عتیقات و اشیای زیرخاکی اصدار آنها از مملکت ایران مخالف نظریات علمی و تاریخی است و ضمناً برای جلب حقوق دولت از ثروت‌های زیرخاکی ایران مقررات کلیه اشیای عتیقه که به عنوان خارجه ارسال و از سرحد می‌گذرد از طرف وزارت معارف باندربول شود و برحسب تصویب‌نامه هیئت وزرای عظام مورخ اول دلو ۱۲۹۷ مواد ذیل مقرر و لازم‌الاجراست: ماده اول - اداره گمرکات مأمور و مسئول است که عموم اشیای عتیقه زیرخاکی که باندربول وزارت معارف را نداشته باشد در موقع عبور از سرحد به عنوان امتعه قاچاق محسوب و ضبط نموده به وزارت معارف ارسال دارد. ماده دوم - صدی بیست اشیای عتیقه قاچاقی که به وسیله مأمورین گمرکی توقیف و ارسال می‌شود به توسط وزارت معارف به اداره گمرکات تحویل گردد که مابین کاشفین تقسیم نمایند.»

- ۱- «هرکس به قصد اضرار یا جلب منفعت به تمام یا قسمتی از ابنیه و تأسیسات یا تزئینات و ملحقات و یا اشیاء و لوازم اماکن تاریخی مذکور در قانون حفظ آثار عتیقه مصوب سال ۱۳۰۹ که به ثبت آثار ملی رسیده است، خرابی وارد آورد به حبس مجرد از دو تا ده سال محکوم می‌شود». این بند، تحقق جرم تخریب آثار تاریخی را منوط به وجود یکی از دو شرط قصد اضرار یا جلب منفعت کرده بود؛
- ۲- «هرکس اشیاء و لوازم و همچنین مصالح و قطعات آثار ملی و تاریخی را از موزه‌ها و نمایشگاه‌ها یا اماکن تاریخی و مذهبی و یا سایر اماکن که تحت حفاظت و نظارت دولت است سرقت کند یا با علم به مسروقه بودن اشیاء و لوازم مذکور را بخرد یا پنهان دارد به حبس مجرد از دو تا پنج سال محکوم می‌شود». این بند برای نخستین بار به جرم و مجازات سرقت اشیاء و مصالح و قطعات آثار ملی و تاریخی از موزه‌ها و نمایشگاه‌ها یا اماکن تاریخی و مذهبی و یا سایر اماکن تحت حفاظت دولت اشاره نمود؛
- ۳- «هرکس بدون اجازه وزارت فرهنگ و هنر در مجاورت آثار ملی و بناهای تاریخی تا شعاعی که آن وزارت تعیین و آگهی می‌کند مبادرت به عملیاتی نماید که سبب تزلزل بنیان آنها شود یا در نتیجه آن عملیات به آثار و بناهای مذکور خرابی یا لطمه وارد آید به حبس تأدیبی از یک تا سه سال محکوم می‌شود.»؛
- ۴- «هرکس اشیاء عتیقه مذکور در قانون حفظ آثار عتیقه را بدون رعایت ترتیبات مقرر در قانون مزبور از کشور خارج سازد به حبس تأدیبی از یک تا سه سال محکوم می‌شود. شروع به ارتکاب جرم مذکور در این بند در حکم ارتکاب خواهد بود». این بند برای نخستین بار، شروع به ارتکاب جرم خروج غیرمجاز اشیای عتیقه را در حکم ارتکاب این جرم قلمداد کرد؛
- ۵- «هرکس بدون رعایت ترتیبات مقرر در قانون حفظ آثار عتیقه به قصد به دست آوردن اشیاء عتیقه در اراضی و تپه‌ها و اماکن تاریخی حفاری کند به حبس تأدیبی از شش ماه تا سه سال محکوم می‌شود ولو آنکه اراضی و تپه‌ها و اماکن ملک شخصی او باشد». بندهای ۱-۵ این ماده، مجازات‌های یادشده در مواد ششم و شانزدهم قانون راجع به حفظ آثار ملی را تشدید و از جزای نقدی به حبس تبدیل کرد؛
- ۶- «هرکس به اراضی و تپه‌ها و اماکن تاریخی که به ثبت آثار ملی رسیده و مالک خصوصی نداشته باشد به قصد استفاده تجاوز کند به حبس تأدیبی از شش ماه تا دو سال محکوم می‌شود مشروط بر آنکه وزارت فرهنگ و هنر قبلاً حدود و مشخصات این قبیل مناطق را در محل تعیین و علامت‌گذاری کرده باشد». این بند ایراد موجود در قانون حفظ آثار ملی را برطرف و به درستی، شرط تحقق آن را منوط به تعیین حدود و مشخصات و علامت‌گذاری این مناطق توسط وزارت فرهنگ و هنر کرد؛
- ۷- «کسانی که بخواهند خرید یا فروش اشیاء عتیقه را شغل خود قرار دهند باید از وزارت فرهنگ و هنر تحصیل پروانه کنند. ترتیب و شرایط صدور پروانه طبق آیین‌نامه‌ای که به تصویب وزارت فرهنگ و هنر خواهد رسید تعیین می‌شود. وزارت فرهنگ و هنر از ادامه کار کسانی که تحصیل پروانه نکنند جلوگیری خواهد کرد و به علاوه متخلفین به حبس تأدیبی از دو ماه تا شش ماه محکوم می‌شوند.»؛
- تبصره ۱- «کسانی که تا تاریخ تصویب این قانون به خرید یا فروش اشیاء عتیقه اشتغال دارند باید ظرف سه ماه از اجرای قانون تقاضای پروانه کنند در غیر این صورت مشمول مقررات این بند خواهند بود. وزارت فرهنگ و هنر نیز پس از احراز شرایط مقرر در آیین‌نامه پروانه به نام آنان صادر خواهد کرد.»
- تبصره ۲- «کسانی که تا تاریخ تصویب این قانون به خرید یا فروش اشیاء عتیقه اشتغال دارند در صورتی که ظرف شش ماه از تاریخ تصویب این قانون صورت ریز اشیاء خود را به وزارت فرهنگ و هنر تسلیم کنند اشیاء صورت داده‌شده مجاز شناخته می‌شود. متخلفین از مقررات این تبصره از یک ماه تا سه

ماه حبس تأدیبی محکوم می‌شوند. شرایط و ترتیب تسلیم صورت اشیاء مذکور و همچنین شرایط خرید و فروش اشیاء مذکور بعد از تسلیم صورت ریز اشیاء به موجب آیین‌نامه‌ای خواهد بود که به تصویب وزارت فرهنگ و هنر برسد.»

۸- «کسانی که خلاف ترتیب مقرر در قانون حفظ آثار عتیقه اشیاء عتیقه ثبت شده در فهرست آثار ملی را با علم و اطلاع از ثبت آن به فروش برسانند به حبس تأدیبی از سه ماه تا یک سال محکوم می‌شوند.»
بندهای ۸-۶ این ماده، برای نخستین بار به جرایم و مجازات‌های تجاوز به اراضی و تپه‌ها و اماکن تاریخی که در فهرست آثار ملی ثبت شده و خرید و فروش اشیای عتیقه بدون گرفتن پروانه از وزارت فرهنگ و هنر اشاره کرده است؛

۹- «هرکس با اندود کردن یا رنگ زدن یا رسم کردن نقوش یا خطوط یا حک کردن و امثال آن آثار ثبت شده در فهرست آثار ملی را مستور کند یا موجب تغییر صورت و شکل یا وارد آمدن لطمه به تمام یا قسمتی از آنها بشود به حبس تأدیبی از شش ماه تا دو سال و پرداخت غرامت از بیست هزار تا دویست هزار ریال محکوم می‌شود.»؛

۱۰- «هرکس خلاف ترتیب مقرر در قانون حفظ آثار عتیقه به مرمت یا تعمیر یا تغییر و تجدید بنا و تزئینات ابنیه و آثار ثبت شده در فهرست آثار ملی مبادرت کند به حبس تأدیبی از دو تا شش ماه محکوم خواهد شد.»؛

۱۱- «هرکس اشیاء عتیقه مذکور در قانون حفظ آثار عتیقه را برحسب تصادف و اتفاق به دست آورد اگرچه در ملک خود او باشد باید حداکثر ظرف پانزده روز به وزارت فرهنگ و هنر یا نمایندگان آن و یا مأمورین انتظامی اطلاع دهد. متخلفان از دستور این بند به سه ماه تا یک سال حبس تأدیبی و پرداخت پنج هزار تا پنجاه هزار ریال جریمه نقدی محکوم می‌شوند.» بندهای ۹-۱۱ این ماده، مجازات‌های یادشده در مواد ششم و شانزدهم قانون راجع به حفظ آثار ملی را تشدید و از جزای نقدی به حبس تبدیل کرد؛

۱۲- «درمورد جرایم مذکور در ماده ۱۲۷ قانون مجازات عمومی و این ماده که وسیله اشخاص حقوقی انجام می‌شود هریک از مدیران و مسئولان که دستوردهنده باشند برحسب مورد به مجازات‌های مقرر محکوم می‌شوند.»؛

۱۳- «اشیاء حاصله از جرایم مذکور در ماده ۱۲۷ و این ماده تحت نظر وزارت فرهنگ و هنر توقیف می‌شود و در صورت محکومیت مرتکب، دادگاه به نفع وزارت فرهنگ و هنر حکم به ضبط اموال مذکور خواهد داد.»؛

۱۴- «در کلیه جرایم مذکور در ماده ۱۲۷ قانون مجازات عمومی و این ماده، وزارت فرهنگ و هنر برحسب مورد شاکی یا مدعی خصوصی محسوب می‌شود.» با توجه به اهمیت میراث فرهنگی مادی به عنوان بخشی از تاریخ و تمدن کشور اصولاً جرایم علیه آنها باید در زمره جرایم عمومی و غیرقابل گذشت باشند نه جرایم خصوصی و قابل گذشت.

با نگاهی به قوانین کیفری دوران مشروطه، می‌توان نتیجه‌گیری کرد که سیاست کیفری کشور در آن دوران، ضمن دارا بودن ایرادات و خلأهایی که ذکر شد به جرایم علیه میراث فرهنگی منقول و غیرمنقول توجه لازم داشته، ولی در عمل، به دلیل عدم آموزش و فرهنگ‌سازی و نداشتن نیروی انسانی، امکانات و تجهیزات لازم، نظارت کافی بر حفاظت از این میراث نداشته است.

۲- سیاست کیفری ایران در برابر جرایم علیه میراث فرهنگی در جمهوری اسلامی

پس از پیروزی انقلاب اسلامی، قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۶۲/۵/۱۸، مواد ۴۶ و ۴۷ خود را به جرایم مربوط به میراث فرهنگی اختصاص داد. این مواد عمدتاً همان جرایم و مجازات‌های یادشده در ماده ۱۲۷ مکرر قانون مجازات عمومی را تکرار و در برخی موارد، حداقل و حداکثر برخی مجازات‌ها را کاهش داد.

ماده ۴۶ این قانون مقرر می‌دارد: «هرکس بدون اذن مراجع ذیصلاح نسبت به ابنیه و خطوط و نقوش و آثار مذهبی و تاریخی و ملی یا به اشیائی که برای نفع عموم یا تزئین اماکن مقدسه یا ملی نصب شده است خرابی وارد آورد به حبس از یک تا ده سال و به پرداخت خسارات وارده محکوم خواهد شد.» این ماده، برای نخستین بار به جرم و مجازات وارد کردن خرابی نسبت به خطوط و نقوش و آثار مذهبی و تاریخی و ملی یا به اشیائی که برای نفع عموم یا تزئین اماکن مقدسه یا ملی نصب شده است، اشاره کرد. البته به جرایم خرابی وارد آوردن، مستور کردن، تغییر شکل دادن و لطمه زدن به آثار ثبت‌شده در بندهای ۱ و ۹ ماده ۴۷ این قانون اشاره شده است. ماده ۴۷ این قانون می‌گوید:

۱- «هرکس به قصد اضرار یا جلب منفعت به تمام یا قسمتی از ابنیه و تأسیسات یا تزئینات و ملحقات و یا اشیاء و لوازم اماکن تاریخی مذکور در قانون حفظ آثار مصوب ۱۳۰۹ که به ثبت آثار ملی رسیده است خرابی وارد آورد علاوه بر پرداخت خسارات وارده به یک تا ده سال حبس محکوم می‌شود.» این بند، همانند بند ۱ ماده ۱۲۷ مکرر قانون مجازات عمومی، تحقق جرم تخریب آثار تاریخی را منوط به وجود یکی از دو شرط قصد اضرار یا جلب منفعت کرده بود.

۲- «هرکس اشیاء و لوازم و همچنین مصالح و قطعات آثار ملی و تاریخی را از موزه‌ها و نمایشگاه‌ها یا اماکن تاریخی و مذهبی و یا سایر اماکن که تحت حفاظت و نظارت دولت است، سرقت کند یا با علم به مسروقه بودن اشیاء مذکور را بخرد، یا پنهان دارد، در صورتی که مشمول مجازات حد سرقت نگردد به حبس از یک تا پنج سال محکوم می‌شود.» بندهای ۱ و ۲ این ماده به نسبت بندهای ۱ و ۲ ماده ۱۲۷ مکرر قانون مجازات عمومی، حداقل مجازات را کاهش داد؛

۳- «هرکس بدون اجازه از مسئولین مربوط در مجاورت آثار و ابنیه مذهبی و ملی تا شعاعی که مسئولین امر تعیین و اعلام می‌کنند به قصد اضرار مبادرت به عملیاتی نماید که سبب تزلزل بنیان آنها شود یا در نتیجه آن عملیات به آثار و بناهای مذکور خرابی یا لطمه وارد آید علاوه بر پرداخت خسارات وارده به حبس از یک تا سه سال محکوم می‌شود.»؛

۴- «هرکس اشیاء عتیقه مذکور در قانون حفظ آثار ملی را بدون رعایت ترتیبات مقرر در قانون مزبور از کشور خارج سازد به حبس از شش ماه تا دو سال محکوم می‌شود. شروع به ارتکاب جرم مذکور در این بند در حکم ارتکاب خواهد بود ولی عین مال ضبط نخواهد شد.» این بند به نسبت بند ۴ ماده ۱۲۷ مکرر قانون مجازات عمومی، حداقل و حداکثر مجازات را کاهش داد؛

۵- «هرکس بدون رعایت ترتیبات مقرر در قانون حفظ آثار عتیقه به قصد به دست آوردن اشیاء عتیقه در اراضی و تپه‌ها و اماکن مذهبی و تاریخی حفاری کند به شش ماه تا سه سال حبس محکوم می‌شود.»؛

۶- «هرکس به اراضی و تپه‌ها و اماکن مذهبی و تاریخی که به ثبت آثار ملی رسیده و مالک خصوصی نداشته باشد به قصد استفاده تجاوز کند به شش ماه تا دو سال حبس محکوم می‌شود. مشروط بر آنکه

مسئولین مربوط قبلاً حدود و مشخصات این قبیل اماکن و مناطق را در محل تعیین و علامت‌گذاری کرده باشند.»؛

۷- «کسانی که خلاف ترتیب مقرر در قانون حفظ آثار ملی اشیاء عتیقه ثبت شده در فهرست آثار ملی را با علم و اطلاع از ثبت آن به فروش برسانند به حبس از سه ماه تا یک سال محکوم می‌شوند.» بندهای ۳ و ۵-۷ ماده ۴۷ این قانون، جرایم و مجازات‌های یادشده در بندهای ۳، ۵، ۶ و ۸ ماده ۱۲۷ مکرر قانون مجازات عمومی را تکرار کرد؛

۸- «هرکس با اندود کردن یا رنگ زدن یا رسم کردن نقوش یا خطوط یا حک کردن و امثال آن آثار ثبت شده در فهرست آثار ملی یا مذهبی را که ارزش اسلامی یا علمی یا فرهنگی قابل استناد داشته باشد مستور کند یا موجب تغییر صورت و شکل یا وارد آمدن لطمه به تمام یا قسمتی از آنها بشود به حبس از شش ماه تا دو سال و در غیر ملک خود مکلف به پرداخت خسارات نیز می‌باشد.» این بند، جرم و مجازات یادشده در بند ۹ ماده ۱۲۷ مکرر قانون مجازات عمومی را تکرار و ذکر کرد که مرتکب در غیر ملک خود مکلف به پرداخت خسارات است؛

۹- «هرکس خلاف ترتیب مقرر در قانون حفظ آثار عتیقه به مرمت یا تعمیر یا تغییر و تجدید بنا و تزئینات ابنیه و آثار ثبت شده در فهرست آثار ملی مبادرت کند، به جبران خسارت وارده محکوم خواهد شد.» این بند، جرم یادشده در بند ۱۰ ماده ۱۲۷ مکرر قانون مجازات عمومی را حذف و آن را تبدیل به خسارت کرد. تبصره ۱- «در کلیه جرایم مذکور در ماده قبل و این ماده وزارت ارشاد اسلامی برحسب مورد شاکی یا مدعی خصوصی محسوب می‌شود.» در این تبصره، با توجه به انحلال وزارت فرهنگ و هنر پس از انقلاب، وزارت ارشاد اسلامی جایگزین وزارتخانه پیشین شده است.

تبصره ۲- «در مورد جرایم مذکور در ماده قبل و این ماده که وسیله اشخاص حقوقی انجام می‌شود هریک از مدیران و مسئولان که دستوردهنده باشند، برحسب مورد به مجازات‌های مقرر محکوم می‌شوند.» این تبصره، بند ۱۲ ماده ۱۲۷ مکرر قانون مجازات عمومی را تکرار کرد.

با توجه به اهمیت حفظ آثار تاریخی و انتقال آن به نسل آینده، باید از هرگونه تعرض به آنها جلوگیری نمود. به موجب بند «ط» ماده ۸ قانون مدیریت خدمات کشوری، حفاظت از میراث فرهنگی در زمره امور حاکمیتی شمرده شده است. امور حاکمیتی نیز آن دسته از اموری است که تحقق آن موجب اقتدار و حاکمیت کشور است و منافع آن بدون محدودیت شامل همه اقشار جامعه گردیده و بهره‌مندی از این نوع خدمات موجب محدودیت برای استفاده دیگران می‌شود.

اکنون مواد ۵۶۸-۵۵۸ قانون تعزیرات مصوب ۱۳۷۵/۳/۲، به جرایم علیه میراث فرهنگی اختصاص دارد. این مواد عمده‌تاً همان جرایم و مجازات‌های یادشده در مواد ۴۶ و ۴۷ قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۶۲ را تکرار (مواد ۵۵۸، ۵۵۹، ۵۶۲-۵۶، ۵۶۹)، در برخی موارد، حداقل و حداکثر مجازات را افزایش داده (ماده ۵۶۱ و تبصره ۲ ماده ۵۶۲) و جرایم تازه‌ای (ماده ۵۶۶) را نیز در این حوزه وضع کرده است.

با توجه به قانون تعزیرات سال ۱۳۷۵، جرایم علیه میراث فرهنگی را می‌توان به تعرض به آثار تاریخی غیرمنقول (الف) و منقول (ب) دسته‌بندی کرد. آثار تاریخی غیرمنقول با توجه به ماهیت، قائل جابه‌جایی و حمل‌ونقل نبوده و جرایم سرعت و قاچاق درباره آنها قابل تصور نیست. ولی لازم به ذکر است که تعرض به میراث طبیعی، مورد حمایت کیفری قانونگذار قرار نگرفته است و در این زمینه با خلاً و چالش حقوقی روبه‌رو هستیم (پ).

۲-۱- تعرض به آثار تاریخی غیرمنقول

تعرض به آثار تاریخی غیرمنقول می‌تواند شامل تخریب این آثار (۱)، انجام عملیات سبب تزلزل در بنیان آثار یا تخریب آنها (۲)، مرمت، تعمیر، تغییر، تجدید و توسعه بناها یا تزئینات اماکن فرهنگی - تاریخی (۳)، تغییر نحوه استفاده از ابنیه، اماکن و محوطه‌های مذهبی - فرهنگی و تاریخی (۴)، تجاوز به اراضی، تپه‌ها و اماکن تاریخی و مذهبی (۵) و انتقال غیرمجاز اموال فرهنگی - تاریخی غیرمنقول (۶) گردد. به موجب مواد فوق، ارتکاب اعمال یادشده، منجر به مسئولیت کیفری و مدنی مرتکب خواهد شد.

۲-۱-۱- تخریب آثار تاریخی

آثار تاریخی، محدوده و حریم آنها باید از تعرض و آسیب عوامل طبیعی و انسانی مصون باشند. به موجب ماده ۵۵۸ قانون تعزیرات، تخریب و از میان بردن آثار غیرمنقول، محوطه‌ها و مجموعه‌های تاریخی، جرم است و مسئولیت کیفری و مدنی مرتکب را هم به همراه دارد: «هرکس به تمام یا قسمتی از ابنیه، اماکن، محوطه‌ها و مجموعه‌های فرهنگی تاریخی یا مذهبی که در فهرست آثار ملی ایران به ثبت رسیده است، یا تزئینات، ملحقات تأسیسات، اشیاء و لوازم و خطوط و نقوش منصوب یا موجود در اماکن مذکور که مستقلاً نیز واجد حیثیت فرهنگی - تاریخی یا مذهبی باشد، خرابی وارد آورد علاوه بر جبران خسارات وارده به حبس از یک الی ده سال محکوم می‌شود.» تخریب، خراب یا ناقص کردن کلی یا جزئی مال دیگری اعم از نابودی کامل یا ایجاد خراشیدگی، تخریب جزئی و تغییر شکل همراه با سوءنیت است (نصیرزاده بهناز و دیگران، ۱۳۸۸، ص ۵۲). به موجب رأی ۲۲۹۸-۱۳۱۸ شعبه پنج دیوان عالی کشور: «کندن در امامزاده یک نحو تقیص و تخریب نسبت به بنای بقعه و تزئینات است و از مصادیق این ماده است.» (گلدوزیان، ایرج، ۱۳۹۸، ص ۲۷۲).

گاهی آثار تاریخی ثبت شده در فهرست آثار ملی توسط مالک یا متصرف دولتی، غیردولتی یا خصوصی آن رها شده و مورد رسیدگی و مراقبت قرار نمی‌گیرند و این امر منجر به تخریب و ویرانی آنها می‌شود. برای جلوگیری از این امر، بهتر است برای رها کردن و عدم رسیدگی و مراقبت از آثار تاریخی توسط چنین مالکان و متصرفانی، به عنوان ترک فعل، مجازات اداری یا کیفری به موجب قانون پیش‌بینی گردد.

برابر ماده ۵۶۹ این قانون: «در کلیه موارد این فصل در صورتی که ملک مورد تخریب، ملک شخصی بوده و مالک از ثبت آن به عنوان آثار ملی بی‌اطلاع باشد از مجازات‌های مقرر در مواد فوق، معاف خواهد بود.» به موجب ماده ۳ قانون راجع به حفظ آثار ملی، ثبت اثر متعلق به مالک خصوصی در فهرست آثار ملی توسط وزارت میراث فرهنگی منوط به اخطار به مالک و رسیدگی به اعتراض وی توسط وزارتخانه یادشده است. اثبات اطلاع مالک از ابلاغ ثبت آن به عنوان اثر ملی برعهده وزارت میراث فرهنگی از راه ارائه نامه ابلاغ یا آگهی در جراید خواهد بود. تخریب اثر ثبت شده متعلق به مالک خصوصی توسط اشخاص ثالث و اظهار بی‌اطلاعی از ثبت یک اثر، وی را از مجازات معاف نمی‌کند.

۲-۱-۲- انجام عملیات سبب تزلزل در بنیان آثار یا تخریب آنها

حریم اثر تاریخی، فضایی در کنار و پیرامون اثر است که برای حفاظت از اثر، منظر و شأن فرهنگی آن، تصویب و ابلاغ می‌شود. انجام عملیات در حریم آثار که سبب تزلزل در بنیان آنها یا آسیب به آثار یادشده گردد، جرم بوده و مرتکب، مکلف به پرداخت خسارت نیز می‌گردد. طبق ماده ۵۶۰ قانون تعزیرات: «هرکس بدون اجازه از سازمان

میراث فرهنگی کشور، یا با تخلف از ضوابط مصوب و اعلام شده از سوی سازمان مذکور در حریم آثار فرهنگی - تاریخی مذکور در این ماده، مبادرت به عملیاتی نماید که سبب تزلزل بنیان آنها شود، یا در نتیجه آن عملیات به آثار و بناهای مذکور خرابی یا لطمه وارد آید، علاوه بر رفع آثار تخلف و پرداخت خسارت وارده به حبس از یک تا سه سال محکوم می‌شود.» در بزه متزلزل کردن بنیان آثار تاریخی، تخریب اثر به صورت غیرمستقیم صورت می‌گیرد و در حقیقت، عامل جرم، سبب زوال آثار تاریخی می‌گردد مانند اینکه در نتیجه گودبرداری در مجاورت اثر تاریخی، بخشی از دیوار اثر فرومی‌ریزد یا بنیان آن سست می‌گردد (کامیار، ۱۳۸۳، ص ۱۸۹).

۲-۱-۳- مرمت، تعمیر، تغییر، تجدید و توسعه بناها یا تزئینات اماکن فرهنگی - تاریخی

به موجب قانون، پس از ثبت اثر، ضوابط حفاظتی و کاربردی مصوب آن در پرونده مربوط توسط وزارت میراث فرهنگی ضبط می‌گردد (ماده ششم نظامنامه مصوب سال ۱۳۱۱ و بندهای ۱۰ و ۱۲ ماده ۳ قانون اساسنامه سازمان میراث فرهنگی مصوب سال ۱۳۶۷). تعمیر، مرمت و احیای آثار تاریخی باید با اجازه و نظارت این وزارتخانه باشد.

تعمیر عبارت از آباد نمودن و اصلاح کردن یک مال خراب شده است. مرمت نیز عبارت است از هرگونه مداخله فنی در اثر به منظور اصلاح مواد و بازگرداندن به حالت اصیل و شناخته شده آن بر طبق اصول و مبانی نظری مرمت میراث فرهنگی (نصیرزاده و دیگران، پیشین، ص ۶۰-۵۹). مرمت، تغییر و توسعه غیرمجاز بناها یا تزئینات اماکن فرهنگی - تاریخی، جرم است و «هرکس بدون اجازه سازمان میراث فرهنگی و برخلاف ضوابط مصوب اعلام شده از سوی سازمان مذکور به مرمت یا تعمیر، تغییر، تجدید و توسعه ابنیه یا تزئینات اماکن فرهنگی - تاریخی ثبت شده در فهرست آثار ملی مبادرت نماید به حبس از شش ماه تا دو سال و پرداخت خسارت وارده محکوم می‌گردد.» (ماده ۵۶۴)

۲-۱-۴- تغییر نحوه استفاده از ابنیه، اماکن و محوطه‌های مذهبی - فرهنگی و تاریخی

تعیین ضوابط کاربردی متناسب با شأن بناهای تاریخی یا نحوه استفاده فرهنگی از آنها با وزارت میراث فرهنگی است. در قانون تعزیرات، برای نخستین بار، تغییر غیرمجاز کاربری و نحوه استفاده از بناهای تاریخی، جرم‌انگاری شده است: «هرکس نسبت به تغییر نحوه استفاده از ابنیه، اماکن و محوطه‌های مذهبی، فرهنگی و تاریخی که در فهرست آثار ملی ثبت شده‌اند، برخلاف شئون اثر و بدون مجوز از سوی این وزارتخانه، اقدام نماید علاوه بر رفع آثار تخلف و جبران خسارت وارده به حبس از سه ماه تا یک سال محکوم می‌شود.» (ماده ۵۶۶)

۲-۱-۵- تجاوز به اراضی، تپه‌ها و اماکن تاریخی و مذهبی

ماده ۱۸ آیین‌نامه حفاظت از میراث فرهنگی مصوب سال ۱۳۸۱ شورای امنیت کشور به علامت‌گذاری تپه‌های باستانی و محوطه‌های تاریخی به وسیله تابلوهای راهنمای مناسب و اعلام ضوابط حفاظتی و ضمانت‌اجراهای قانونی آن توسط وزارت میراث فرهنگی کشور اشاره کرده است. به موجب ماده ۵۶۳ قانون تعزیرات: «هرکس به اراضی و تپه‌ها و اماکن تاریخی و مذهبی که به ثبت آثار ملی رسیده و مالک خصوصی نداشته باشد تجاوز کند به شش ماه تا دو سال حبس محکوم می‌شود مشروط بر آنکه وزارت میراث فرهنگی کشور قبلاً حدود مشخصات این قبیل اماکن و مناطق را در محل تعیین و علامت‌گذاری کرده باشد.» تجاوز ممکن است از راه تصاحب، تصرف، محصور و کشت کردن در این اماکن توسط اشخاص صورت گیرد. ولی به درستی، جرم یادشده مشروط

به معرفی اراضی، تپه‌ها و اماکن تاریخی و مذهبی توسط وزارتخانه از راه تعیین حدود، علامت‌گذاری و شناساندن آنها به اشخاص است که متأسفانه گاهی اوقات به این وظیفه عمل نمی‌گردد.

۲-۱-۶- انتقال غیرمجاز اموال فرهنگی - تاریخی غیرمنقول

جرم بودن فروش و خرید اثر ملی منقول بدون اطلاع وزارت میراث فرهنگی یادشده در ماده نهم قانون راجع به حفظ آثار ملی مصوب سال ۱۳۰۹، در ماده ۱۲۷ مکرر قانون مجازات عمومی اصلاحی ۱۳۴۷/۴/۶، قانون مجازات اسلامی سال ۱۳۶۲ و قانون تعزیرات سال ۱۳۷۵ ذکر نشده است. بنابراین، اکنون در قوانین کیفری مربوط به میراث فرهنگی، چنین جرمی وجود خارجی ندارد.

ولی برای نخستین بار، برابر ماده ۵۶۵ قانون تعزیرات: «هرکس برخلاف ترتیب مقرر در قانون حفظ آثار ملی اموال فرهنگی - تاریخی غیرمنقول ثبت‌شده در فهرست آثار ملی را با علم و اطلاع از ثبت آن به نحوی به دیگران انتقال دهد و به حبس از سه ماه تا یک سال محکوم می‌شود.» این ماده ناظر به انتقال اموال فرهنگی - تاریخی غیرمنقول ثبت‌شده عمومی و دولتی به اشخاص خصوصی است و به موجب قوانین گوناگون مربوط به میراث فرهنگی، ثبت یک ملک خصوصی در فهرست آثار ملی، خللی به حقوق مالکانه مالک خصوصی از جمله انتقال آن وارد می‌آورد.

۲-۲- تعرض به آثار تاریخی منقول

جرایم مربوط به تعرض به آثار تاریخی منقول عبارتند از: حفاری و کاوش غیرمجاز برای به دست آوردن اموال تاریخی - فرهنگی و عدم تحویل و خرید و فروش آنها (۱)، جرایم مربوط به دستگاه فلزیاب (۲)، سرقت، خرید، پنهان داشتن و قاچاق اشیای عتیقه، مصالح و قطعات آثار تاریخی (۳)، صدور و خروج غیرمجاز یا قاچاق آنها (۴) و جرایم مربوط به نمونه تقلبی آثار تاریخی (۵).

۲-۲-۱- حفاری و کاوش غیرمجاز برای به دست آوردن اموال تاریخی - فرهنگی و عدم تحویل و خرید و فروش آنها

منظور از حفاری، کندن و گمانه‌زنی در زمین‌ها و محوطه‌ها و تپه‌های تاریخی یا هر مکان دیگری است. کاوش نیز کاویدن و جستجو در زمین‌ها یا هر مکان تاریخی دیگر برای به دست آوردن چیزی است. کاوش می‌تواند با بهره‌گیری از وسایلی مانند دستگاه فلزیاب صورت گیرد. به موجب قانون، حفاری و کاوش به منظور شناسایی و کشف اموال تاریخی - فرهنگی از جمله امور حاکمیتی و انحصاری دولت و در اختیار وزارت میراث فرهنگی (بندهای «الف» و «ب» قانون تشکیل سازمان میراث فرهنگی مصوب سال ۱۳۶۴ و ماده ۳ قانون اساسنامه سازمان میراث فرهنگی مصوب سال ۱۳۶۷) و انجام اعمال یادشده بدون اجازه این وزارتخانه، جرم است. به موجب قانون راجع به حفظ آثار ملی مصوب ۱۲ آبان ماه ۱۳۰۹، حفاری و کاوش به قصد به دست آوردن اشیای عتیقه و آثار تاریخی بدون اجازه دولت، جرم بود (ماده شانزدهم).

همچنین برابر ماده‌واحد لایحه قانونی راجع به جلوگیری از انجام اعمال حفاری‌های غیرمجاز و کاوش به قصد به دست آوردن اشیای عتیقه و آثار تاریخی که بر اساس ضوابط بین‌المللی مدت یکصد سال یا بیشتر از تاریخ ایجاد یا ساخت آن گذشته باشد مصوب ۱۳۵۸/۲/۱۸ شورای انقلاب، «نظر به ضرورت حفظ ذخایر متعلق و

مربوط به میراث‌های اسلامی و فرهنگی و لزوم حفظ و حراست این میراث‌ها از نقطه نظر جامعه‌شناسی و تحقیقات علمی و فرهنگی و تاریخی و نظر به لزوم جلوگیری از غارت و صدور آن ذخایر ارزنده به خارج از کشور که طبق مقررات مملکتی و بین‌المللی منع شده است ...

۱- انجام هرگونه عمل حفاری و کاوش به قصد به دست آوردن اشیاء عتیقه و آثار تاریخی مطلقاً ممنوع است و مرتکب به حبس تأدیبی از شش ماه تا سه سال و ضبط اشیاء مکشوفه و آلات و ادوات حفاری به نفع بیت‌المال محکوم می‌شود. چنانچه حفاری در اماکن تاریخی که به ثبت آثار ملی رسیده باشد انجام گیرد مرتکب به حداکثر مجازات مقرر محکوم می‌شود.»

ماده ۵۶۲ قانون تعزیرات نیز حکم مقرر در لایحه قانونی فوق را تکرار و درباره عدم تحویل یا خرید و فروش چنین اموالی، احکامی را پیش‌بینی کرد: «هرگونه حفاری و کاوش به قصد به دست آوردن اموال تاریخی - فرهنگی ممنوع بوده و مرتکب به حبس از شش ماه تا سه سال و ضبط اشیاء مکشوفه به نفع سازمان میراث فرهنگی کشور و آلات و ادوات حفاری به نفع دولت محکوم می‌شود. چنانچه حفاری در اماکن و محوطه‌های تاریخی که در فهرست آثار ملی به ثبت رسیده است، یا در بقاع متبرکه و اماکن مذهبی صورت گیرد علاوه بر ضبط اشیاء مکشوفه و آلات و ادوات حفاری مرتکب به حداکثر مجازات مقرر محکوم می‌شود.» با توجه به این ماده، با صرف حفاری و کاوش به قصد به دست آوردن اموال تاریخی - فرهنگی، این جرم اتفاق می‌افتد و نیازی به کشف و به دست آوردن اموال تاریخی - فرهنگی نیست. حفاری در اماکن و محوطه‌های تاریخی و مذهبی که در فهرست آثار ملی به ثبت رسیده است نیز سبب تشدید مجازات مرتکب می‌گردد.

«تبصره ۱- هرکس اموال تاریخی - فرهنگی موضوع این ماده را حسب تصادف به دست آورد و طبق مقررات سازمان میراث فرهنگی کشور نسبت به تحویل آن اقدام ننماید به ضبط اموال مکشوفه محکوم می‌گردد.» (جرم عدم تحویل اموال تاریخی - فرهنگی به طور تصادفی به دست آمده)

تبصره ۲- خرید و فروش اموال تاریخی - فرهنگی حاصله از حفاری غیرمجاز ممنوع است و خریدار و فروشنده علاوه بر ضبط اموال فرهنگی مذکور، به حبس از شش ماه تا سه سال محکوم می‌شوند. هرگاه فروش اموال مذکور تحت هر عنوان از عناوین به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم به اتباع خارجی صورت گیرد، مرتکب به حداکثر مجازات مقرر محکوم می‌شود» (جرم خرید و فروش اموال تاریخی - فرهنگی حاصله از حفاری غیرمجاز). طبق ماده ۱۶۵ قانون برنامه سوم توسعه مصوب ۱۳۷۹/۱/۷، به منظور حفظ و حراست از میراث فرهنگی کشور اجازه داده می‌شود: ... ب - کلیه جرایم اخذشده از حفاری‌های غیرمجاز و قاچاقچیان اموال تاریخی و فرهنگی به درآمد عمومی واریز گردد. حداکثر معادل وجوه واریزی در قالب لویای بودجه سنواتی و بر اساس آیین‌نامه‌ای که به پیشنهاد وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی به تصویب هیئت وزیران می‌رسد به شرح ذیل به مصرف خواهد رسید:

۱- پرداخت به کاشفان اموال قاچاق و اشخاص حقیقی و حقوقی که در این زمینه همکاری می‌کنند، به عنوان حق‌الکشف و پاداش؛

۲- تأمین هزینه‌های مربوط به تقویت امر حفاظت از میراث فرهنگی.»

۲-۲-۲- جرایم مربوط به دستگاه فلزیاب

به موجب قانون، دادن مجوز ساخت، خرید و فروش، نگهداری، تبلیغ و استفاده از دستگاه فلزیاب از جمله امور حاکمیتی و انحصاری دولت و در اختیار وزارت میراث فرهنگی و انجام اعمال یادشده بدون اجازه این وزارتخانه،

جرم است. برابر ماده واحده قانون ضرورت اخذ مجوز برای ساخت، خرید و فروش، نگهداری، تبلیغ و استفاده از دستگاه فلزیاب مصوب ۱۳۷۹/۱۲/۱۵، ساخت، خرید و فروش، نگهداری، تبلیغ و استفاده از هرگونه دستگاه فلزیاب و همچنین ورود آن به کشور، منوط به اخذ مجوز از سازمان میراث فرهنگی کشور می‌باشد.

تبصره ۱- دستگاه‌های اجرایی برای انجام وظایف خاص سازمانی خود از شمول این قانون مستثنی می‌باشند.
تبصره ۲- متخلفان از مفاد این قانون به ضبط و مصادره دستگاه مذکور محکوم می‌شوند. چنانچه دستگاه فوق در حفاری غیرمجاز به قصد کشف اموال فرهنگی - تاریخی مورد استفاده قرار گیرد علاوه بر مجازات فوق، مرتکب به یک سال تا سه سال حبس مجازات مقرر در ماده (۵۶۲) قانون مجازات اسلامی - مصوب ۱۳۷۵/۳/۲ محکوم می‌شود.

به نظر می‌رسد مجازات ضبط و مصادره دستگاه یادشده برای ساخت، خرید و فروش، نگهداری، تبلیغ و استفاده غیرمجاز از آن توسط متخلفان، کافی نباشد. البته استفاده از این دستگاه در حفاری غیرمجاز به قصد کشف اموال فرهنگی - تاریخی، موجب مجازات مرتکب به یک سال تا سه سال حبس نیز می‌گردد.

۲-۲-۳- سرقت، خرید و پنهان داشتن اشیای عتیقه و مصالح و قطعات آثار تاریخی

طبق ماده ۲۶۷ قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۹۲، «سرقت عبارت از ربودن مال غیر است». سرقت اشیاء و قطعات آثار فرهنگی - تاریخی یا خرید و پنهان داشتن آنها با علم به مسروقه بودن ممنوع است. «هرکس اشیاء و لوازم و همچنین مصالح و قطعات آثار فرهنگی - تاریخی را از موزه‌ها و نمایشگاه‌ها، اماکن تاریخی و مذهبی و سایر اماکن که تحت حفاظت یا نظارت دولت است سرقت کند یا با علم به مسروقه بودن، اشیای مذکور را بخرد یا پنهان دارد در صورتی که مشمول مجازات حد سرقت نگردد علاوه بر استرداد آن به حبس از یک تا پنج سال محکوم می‌شود.» (ماده ۵۵۹) بنابراین، خرید و پنهان داشتن اشیاء و قطعات آثار فرهنگی - تاریخی بدون اطلاع از مسروقه بودن آنها به دلیل نبود رکن روانی جرم و سوءنیت مرتکب، عمل مجرمانه و مستوجب مجازات نیست.

۲-۲-۴- صدور و خروج غیرمجاز یا قاچاق اشیای عتیقه و قطعات آثار تاریخی

پس از انقلاب، به موجب تصویب‌نامه در مورد لغو قانون معافیت ورود و صدور اشیاء عتیقه و آثار فرهنگی و هنری اصیل معتبر و آیین‌نامه اجرایی آن مصوب ۱۳۵۸/۵/۱ هیئت وزیران دولت موقت جمهوری اسلامی: «۱- قانون معافیت ورود و صدور اشیاء عتیقه و آثار فرهنگی و هنری اصیل معتبر مورخ دوم مرداد ماه پنجاه و چهار و آیین‌نامه اجرایی آن مصوب ۱۳۵۴/۷/۲۸ لغو و ورود و صدور اشیاء عتیقه و آثار فرهنگی و هنری اصیل تابع مقررات عمومی صادرات و واردات و مشمول پرداخت کلیه حقوق گمرکی و سود بازرگانی و عوارض متعلقه می‌باشد. ۲- صدور هرگونه اشیاء و آثار عتیقه و فرهنگی و هنری و علمی کماکان موکول به موافقت وزارت فرهنگ و آموزش عالی می‌باشد.»^۱

در تاریخ ۱۳۵۸/۱۰/۲۲ نیز شورای انقلاب، تصویب‌نامه‌ای صادر کرد که به موجب آن:

۱- صدور هرگونه اشیای عتیقه و هنری از کشور ممنوع است؛

۲- صدور زر و سیم به هر شکل و مقدار و همچنین اشیای ساخته‌شده از آن، به استثنای زیورآلات متعارف با شئون همراه مسافر ممنوع است.

۱. لازم به ذکر است که لغو قانون مصوب مجلس به موجب تصویب‌نامه توسط دولت، برخلاف اصل تفکیک قوا و غیرقانونی است.

از این تاریخ به بعد، خروج و صدور آثار تاریخی منقول به خارج از کشور ممنوع شد. ولی این تصویب‌نامه، ضمانت‌اجرای کیفری برای این امر پیش‌بینی نکرده بود.

قانون مجازات اخلاک‌گران در نظام اقتصادی کشور مصوب ۱۳۶۹/۹/۱۹ در ماده ۱ خود مقرر می‌داشت: «ارتکاب هریک از اعمال مذکور در بندهای ذیل جرم محسوب می‌شود و مرتکب به مجازات‌های مقرر در این قانون محکوم می‌شود: د - هرگونه اقدامی به قصد خارج کردن میراث فرهنگی یا ثروت‌های ملی اگرچه به خارج کردن آن نینجامد قاچاق محسوب و کلیه اموالی که برای خارج کردن از کشور در نظر گرفته شده است مال موضوع قاچاق تلقی و به سود دولت ضبط می‌گردد.

تبصره - قاضی ذی‌صلاح برای تشخیص عمده یا کلان و یا فراوان بودن موارد مذکور در هریک از بندهای فوق‌الذکر علاوه بر ملحوظ نظر قرار دادن میزان خسارات وارده و مبالغ مورد سوءاستفاده و آثار فساد دیگر مترتب بر آن می‌تواند حسب مورد، نظر مرجع ذی‌ربط را نیز جلب نماید.»

ماده ۲ این قانون برای خارج کردن اموال تاریخی - فرهنگی از کشور به صورت عمده، کلان یا فراوان که منجر به اخلال در نظام اقتصادی کشور شود یا به قصد ضربه زدن به نظام ج.ا. و یا به قصد مقابله با آن صورت گیرد، مجازات‌های سنگین‌تری در نظر گرفته است: «هریک از اعمال مذکور در بندهای ماده ۱ چنانچه به قصد ضربه زدن به نظام جمهوری اسلامی ایران و یا به قصد مقابله با آن و یا با علم به مؤثر بودن اقدام در مقابله با نظام مزبور چنانچه در حد فساد فی‌الارض باشد مرتکب به اعدام و در غیر این صورت به حبس از پنج سال تا بیست سال محکوم می‌شود و در هردو صورت دادگاه به عنوان جزای مالی به ضبط کلیه اموالی که از طریق خلاف قانون به دست آمده باشد، حکم خواهد داد. دادگاه می‌تواند علاوه بر جریمه مالی و حبس، مرتکب را به ۲۰ تا ۷۴ ضربه شلاق در انتظار عمومی محکوم نماید.

تبصره ۱- در مواردی که اخلال موضوع هریک از موارد مذکور در بندهای شش‌گانه ماده ۱ حسب مورد عمده یا کلان و یا فراوان نباشد مرتکب به دو سال تا پنج سال حبس و ضبط کلیه اموالی که از طریق تخلف قانونی به دست آمده باشد به عنوان جزای نقدی محکوم می‌گردد.»

۱. تبصره ۲ ماده ۲- در مواردی که اقدامات مذکور در بندهای ماده ۱ این قانون از طرف شخص یا اشخاص حقوقی اعم از خصوصی یا دولتی یا نهادها و یا تعاونی‌ها و غیر آنها انجام گیرد، فرد یا افرادی که در انجام این اقدامات عالماً و عامداً مباشرت و یا شرکت و یا به گونه‌ای دخالت داشته‌اند برحسب اینکه اقدام آنها با قسمت اول یا دوم ماده ۲ این قانون منطبق باشد به مجازات مقرر در این ماده محکوم خواهند شد و در این موارد، مدیر یا مدیران و بازرس یا بازرسان و به طور کلی مسئول یا مسئولین ذی‌ربط که به گونه‌ای از انجام تمام یا قسمتی از اقدامات مزبور مطلع شوند مکلفند در زمینه جلوگیری از آن یا آگاه ساختن افراد یا مقاماتی که قادر به جلوگیری از این اقدامات هستند، اقدام فوری و مؤثری انجام دهند و کسانی که از انجام تکلیف مقرر در این تبصره خودداری کرده یا با سکوت خود به تحقق جرم کمک کنند، معاون جرم محسوب و حسب مورد به مجازات مقرر برای معاون جرم محکوم می‌شوند.

تبصره ۳- مجازات شروع به جرم موضوع قسمت اول این ماده یک سال تا سه سال حبس و پانصد هزار تا پنج میلیون ریال جزای نقدی و مجازات شروع به جرم موضوع قسمت اخیر این ماده شش ماه تا دو سال حبس و دویست و پنجاه هزار ریال تا دو میلیون و پانصد هزار ریال جزای نقدی و مجازات شروع به جرم موضوع تبصره ۱ این ماده شش ماه تا یک سال و نیم حبس و دویست هزار ریال تا یک میلیون ریال جزای نقدی است.

تبصره ۴- مرتکبین جرایم موضوع این ماده و تبصره‌های ۱ تا ۳ آن و کلیه شرکاء و معاونین هریک از جرایم مزبور علاوه بر مجازات‌های مقرر حسب مورد به محرومیت از هرگونه خدمات دولتی یا انفصال ابد از آنها محکوم خواهند شد.

تبصره ۵- هیچ‌یک از مجازات‌های مقرر در این قانون قابل تعلیق نبوده و همچنین اعدام و جزاهای مالی و محرومیت و انفصال دائم از خدمات دولتی و نهادها از طریق محاکم قابل تخفیف یا تقلیل نمی‌باشد.

تبصره ۶- رسیدگی به کلیه جرایم مذکور در این قانون در صلاحیت دادسراها و دادگاه‌های انقلاب اسلامی است و دادسراها و دادگاه‌های مزبور درمورد جرایم موضوع ماده ۱ این قانون مکلفند فوراً و خارج از نوبت رسیدگی نمایند.

ماده ۵۶۱ قانون تعزیرات مصوب سال ۱۳۷۵ نیز خروج اموال تاریخی از کشور و شروع به این کار را جرم قاچاق تلقی کرده است: «هرگونه اقدام به خارج کردن اموال تاریخی - فرهنگی از کشور هرچند به خارج کردن آن نینجامد قاچاق محسوب و مرتکب علاوه بر استرداد اموال به حبس از یک تا سه سال و پرداخت جریمه معادل دو برابر قیمت اموال موضوع قاچاق محکوم می‌گردد.

تبصره - تشخیص ماهیت تاریخی - فرهنگی به عهده سازمان میراث فرهنگی کشور می‌باشد.»
 به موجب ماده ۲۱ آیین‌نامه اموال فرهنگی، هنری و تاریخی نهادهای عمومی و دولتی مصوب سال ۱۳۸۱، خروج موقت اموال فرهنگی، تاریخی و هنری درجه یک مشمول این آیین‌نامه برای شرکت در نمایشگاه‌های خارج از کشور پس از تأیید سازمان میراث فرهنگی کشور به تصویب هیئت وزیران خواهد رسید.
 تبصره ۱ اصلاحی ۱۳۹۷/۱۲/۵ - خروج موقت اموال تاریخی - فرهنگی و هنری درجه دو و سه با موافقت سازمان میراث فرهنگی کشور انجام خواهد شد.

تبصره ۲ الحاقی ۱۳۹۷/۱۲/۵ - مسئولیت خروج موقت و اخذ مجوز هیئت وزیران در خصوص اموال هنری با قدمت زیر صد سال که مالکیت آن با دولت (وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی) است با رعایت سایر قوانین و مقررات مربوط، برای شرکت در نمایشگاه‌های خارج از کشور پس از اعلام و ثبت در سامانه سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری با وزارت مذکور می‌باشد.

برابر بند «ه» ماده ۱۰۴ قانون برنامه پنجم توسعه مصوب سال ۱۳۹۰، تنظیم بازار داخلی موجب ممنوعیت صدور نمی‌گردد و صدور کلیه کالاها و خدمات بجز موارد زیر مجاز است:

- ۱- اشیاء عتیقه و میراث فرهنگی به تشخیص سازمان میراث فرهنگی؛
 - ۲- اقلام خاص دامی، نباتی، خاک زراعی و مرتعی و گونه‌هایی که جنبه حفظ ذخایر ژنتیکی و یا حفاظت تنوع زیستی داشته باشند، به تشخیص وزارت جهاد کشاورزی و سازمان حفاظت محیط‌زیست.
- بنابراین، هرگونه اقدام به صدور و خروج غیرمجاز اموال تاریخی - فرهنگی یا اشیای عتیقه و قطعات آثار تاریخی از کشور هرچند به خارج کردن آن نینجامد، قاچاق به شمار آمده و موجب مجازات مرتکب خواهد شد. البته چنانچه این عمل، به صورت عمد، کلان یا فراوان که منجر به اختلال در نظام اقتصادی کشور شود یا به قصد ضربه زدن به نظام ج. ا. و یا به قصد مقابله با آن صورت گیرد، مجازات‌های سنگین‌تری دربر خواهد داشت.

۲-۲-۵- جرایم مربوط به نمونه تقلبی آثار تاریخی

برابر ماده ۵۶۶ مکرر قانون تعزیرات الحاقی مصوب ۱۳۸۸/۳/۲۶، ساخت نمونه تقلبی آثار فرهنگی - تاریخی و معرفی، حمل یا نگهداری به قصد عرضه، قاچاق یا خرید و فروش آنها ممنوع است: «هرکس نمونه تقلبی آثار فرهنگی - تاریخی اعم از ایرانی و خارجی را به جای اثر اصلی بسازد یا آن را به قصد عرضه، قاچاق یا فروش، معرفی، حمل یا نگهداری کند یا با آگاهی از تقلبی بودن اثر خریداری کند به حبس از نود و یک روز تا شش ماه و جزای نقدی معادل نصف ارزش اثر اصلی با اخذ نظر کارشناس از سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری محکوم می‌شود.»

تبصره ۱ - «نمونه تقلبی به اشیائی اطلاق می‌گردد که در دوره معاصر ساخته شده و از حیث نقوش، خطوط، شکل، جنس، اندازه، حجم و وزن شبیه آثار فرهنگی - تاریخی اصیل بوده یا بدون آنکه نمونه اصلی وجود داشته باشد به عنوان اثر فرهنگی - تاریخی اصیل معرفی شود و علامتی از سوی سازنده یا سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری برای تشخیص از اصل، بر روی آن حک نشده باشد.» به موجب بند «و» ماده ۱

آیین‌نامه اموال فرهنگی، هنری و تاریخی نهادهای عمومی و دولتی مصوب سال ۱۳۸۱ نیز اموال تقلبی و یا جعلی به اموالی گفته می‌شود که با سوءنیت از روی یک اثر تاریخی فرهنگی و هنری خاص تقلید یا با استفاده از نقوش، خطوط و اشکال فرهنگی تاریخی در دوره معاصر ساخته شده است.

«تبصره ۲- چنانچه شیء تقلبی نمونه اصلی نداشته باشد، ارزش آن به فرض وجود توسط کارشناسان سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری تعیین می‌گردد.

تبصره ۳- اشیاء مکشوفه موضوع این ماده به نفع سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری ضبط می‌گردد. حکم این تبصره شامل اشیائی که قبل از لازم‌الاجرا شدن این قانون ضبط شده نیز می‌گردد.»

طبق ماده ۵۶۸ قانون: «در مورد جرایم مذکور در این فصل که به وسیله اشخاص حقوقی انجام شود هریک از مدیران و مسئولان که دستوردهنده باشند، برحسب مورد به مجازات‌های مقرر محکوم می‌شوند.

تبصره - اموال فرهنگی - تاریخی حاصله از جرایم مذکور در این فصل تحت نظر سازمان میراث فرهنگی کشور توقیف و در کلیه مواردی که حکم به ضبط و استرداد اموال، وسایل، تجهیزات و خسارات داده می‌شود به نفع سازمان میراث فرهنگی کشور مورد حکم قرار خواهد گرفت.»

به موجب ماده ۵۶۷ قانون تعزیرات: «در کلیه جرایم مذکور در این فصل، سازمان میراث فرهنگی یا سایر دوابر دولتی برحسب مورد، شاکی یا مدعی خصوصی محسوب می‌شود.» برابر ماده ۷۲۷ این قانون نیز جرایم مندرج در مواد ۵۶۶-۵۵۸، جز با شکایت شاکی خصوصی تعقیب نمی‌شود و در صورتی که شاکی خصوصی، گذشت نماید دادگاه می‌تواند در مجازات مرتکب، تخفیف دهد و یا با رعایت موازین شرعی از تعقیب مجرم صرف‌نظر نماید. لازم به ذکر است که تعرض و آسیب به اموال تاریخی - فرهنگی، آسیب به فرهنگ، تاریخ و هویت یک ملت است و به موجب بند «ط» ماده ۸ قانون مدیریت خدمات کشوری نیز حفاظت از میراث فرهنگی از جمله امور حاکمیتی است. به علاوه آثار و بناهای تاریخی، یا عمومی و دولتی هستند یا اینکه این آثار در اختیار اشخاص خصوصی قرار دارند که در این حالت نیز به واسطه ارزشمند بودن و ثبت در فهرست آثار ملی و یا احیاناً در فهرست آثار جهانی در یونسکو، حیثیت عمومی پیدا کرده‌اند فلذا باید جرایم علیه میراث فرهنگی در زمره جرایم عمومی و غیرقابل گذشت باشند نه جرایم خصوصی و قابل گذشت و با گذشت وزارت میراث فرهنگی، قرار موقوفی تعقیب درباره آنها توسط دادگاه صادر نشود یا دادگاه، مجازات مرتکب را تخفیف ندهد و امکان پیگرد مرتکبان آن، صرف‌نظر از شکایت یا عدم شکایت شاکی خصوصی فراهم گردد (کامیار، ۱۳۸۳، ص ۱۸۹).

۲-۳- چالش حقوقی مربوط به حمایت کیفری از میراث طبیعی

برابر تبصره ماده ۲ قانون تشکیل سازمان میراث فرهنگی مصوب سال ۱۳۸۲، این سازمان مکلف شد به منظور هماهنگی در چگونگی امکان بهره‌گیری از میراث‌های طبیعی کشور و اجرای تعهدات مطروحه در کنوانسیون حفاظت میراث فرهنگی و طبیعی جهان مصوب سال ۱۹۷۲ نسبت به تدوین آیین‌نامه‌ای با پیشنهاد مشترک سازمان میراث فرهنگی و سازمان حفاظت محیط‌زیست اقدام کند. آیین‌نامه اجرایی تبصره ماده ۲ قانون تشکیل سازمان میراث فرهنگی در تاریخ ۱۳۸۴/۲/۲۱ به تصویب هیئت وزیران رسید. ماده ۱ این آیین‌نامه، میراث طبیعی را بدین ترتیب تعریف کرد: «محدوده‌های جغرافیایی طبیعی و مناطق خاصی از کشور است که به علت کیفیت ویژه فیزیکی و زیست‌شناسی یا مناظر و چشم‌اندازهای طبیعی زیبا و کم‌نظیر و یا محوطه‌های طبیعی - تاریخی و نیز پدیده‌ها و نمونه‌های ارزشمند گیاهی و جانوری و زیستگاه‌های آنها تعیین و تحت حفاظت و بهره‌برداری پایدار قرار می‌گیرد.»

به موجب ماده ۳ آیین‌نامه‌ی یادشده، وزارت میراث فرهنگی مکلف به شناسایی، پژوهش، مستندسازی، ثبت، حفاظت، مرمت، معرفی، تعیین حریم و ضوابط حفاظتی و بهره‌برداری از میراث‌های طبیعی در سطح ملی و جهانی است. لازم به ذکر است که برای حمایت از میراث فرهنگی مادی یا ملموس، ضمانت‌اجراهای کیفری و مدنی در قانون تعزیرات سال ۱۳۷۵ پیش‌بینی شده است ولی تاکنون برای حمایت از میراث طبیعی که دارای کیفیت ویژه فیزیکی و زیست‌شناسی، چشم‌اندازهای طبیعی زیبا و کم‌نظیر یا پدیده‌ها و نمونه‌های ارزشمند گیاهی و جانوری است، چنین ضمانت‌اجراهایی پیش‌بینی نشده است.

نتیجه

هنگامی که یک اثر تاریخی - فرهنگی به عنوان اثر ارزشمند و ملی شناخته شد و حفاظت از آن برعهده دولت قرار گرفت باید برای حمایت از آن در برابر انواع تعرض، ضمانت‌اجراهای اداری، مدنی و کیفری مناسبی پیش‌بینی کرد. در دوره مشروطه، قانون مجازات عمومی مصوب سال ۱۳۰۴ تنها به مسئولیت کیفری و مدنی تخریب آثار ملی اشاره کرده و به موضوع تملک، معامله یا مرمت غیرمجاز آنها توجه ننموده بود. قانون راجع به حفظ آثار ملی مصوب سال ۱۳۰۹ و نظامنامه آن نیز آسیب زدن و تخریب آثار ملی، اقدام به عملیاتی در مجاورت آنها که سبب تزلزل بنیان یا تغییر صورت آنها شود، تملک، تصرف، خرید و فروش و معامله غیرمجاز نسبت به مصالح و مواد متعلق به آثار ثبت‌شده در فهرست آثار ملی، مرمت و تجدید بنای بدون مجوز دولت آثار غیرمنقول، فروش و خرید اثر ملی منقول بدون اطلاع وزارت میراث فرهنگی، حفاری غیرمجاز و قاچاق آثار منقول را جرم شمرده و برای این اقدامات، مسئولیت مدنی نیز پیش‌بینی کرده بود.

ماده واحده قانون الحاق ماده ۱۲۷ مکرر به قانون مجازات عمومی مصوب ۱۳۴۷/۴/۶ هم مجازات‌های جرایم یادشده در مواد ششم و شانزدهم قانون راجع به حفظ آثار ملی را تشدید و آنها را از جزای نقدی به حبس تبدیل و هم به جرایم تازه‌ای در حوزه میراث فرهنگی اشاره نمود که عبارت بودند از سرقت اشیاء و مصالح و قطعات آثار ملی و تاریخی از موزه‌ها و نمایشگاه‌ها یا اماکن تاریخی و مذهبی و یا سایر اماکن تحت حفاظت دولت، تجاوز به اراضی و تپه‌ها و اماکن تاریخی که در فهرست آثار ملی ثبت شده است، خرید و فروش اشیای عتیقه بدون گرفتن پروانه از وزارت فرهنگ و هنر. همچنین این قانون، شروع به ارتکاب جرم خروج غیرمجاز اشیای عتیقه را در حکم ارتکاب این جرم قلمداد کرد.

پس از پیروزی انقلاب اسلامی، قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۶۲/۵/۱۸، مواد ۴۶ و ۴۷ خود را به جرایم مربوط به میراث فرهنگی اختصاص داد. این مواد عمدتاً همان جرایم و مجازات‌های یادشده در ماده ۱۲۷ مکرر قانون مجازات عمومی را تکرار و در برخی موارد، حداقل و حداکثر برخی مجازات‌ها را کاهش داد. همچنین این قانون، برای نخستین بار به جرم و مجازات وارد کردن خرابی نسبت به خطوط و نقوش و آثار مذهبی، تاریخی و ملی یا به اشیایی که برای نفع عموم یا تزئین اماکن مقدسه یا ملی نصب شده است، اشاره کرد.

اکنون مواد ۵۶۸-۵۵۸ قانون تعزیرات مصوب ۱۳۷۵/۳/۲، به جرایم علیه میراث فرهنگی اختصاص دارد. این مواد عمدتاً همان جرایم و مجازات‌های یادشده در مواد ۴۶ و ۴۷ قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۶۲ را تکرار (مواد ۵۵۸، ۵۵۹، ۵۶۲-۵۶ و ۵۶۹)، در برخی موارد، حداقل و حداکثر مجازات را افزایش داده (ماده ۵۶۱ و تبصره ۲ ماده ۵۶۲) و جرایم تازه‌ای (ماده ۵۶۶) را نیز در این حوزه وضع نموده است.

با توجه به قانون تعزیرات سال ۱۳۷۵، جرایم علیه میراث فرهنگی را می‌توان به تعرض به آثار تاریخی غیرمنقول و منقول دسته‌بندی کرد. تعرض به آثار تاریخی غیرمنقول می‌تواند شامل تخریب این آثار، انجام

عملیات سبب تزلزل در بنیان آثار یا تخریب آنها، مرمت، تعمیر، تغییر، تجدید و توسعه بناها یا تزئینات اماکن فرهنگی - تاریخی، تغییر نحوه استفاده از ابنیه و محوطه‌های مذهبی - فرهنگی و تاریخی، تجاوز به اراضی، تپه‌ها و اماکن تاریخی و مذهبی و انتقال غیرمجاز اموال فرهنگی - تاریخی غیرمنقول باشد. ارتکاب اعمال یادشده، منجر به مسئولیت کیفری و مدنی مرتکب خواهد شد.

جرم بودن فروش و خرید اثر ملی منقول بدون اطلاع وزارت میراث فرهنگی یادشده در ماده نهم قانون راجع به حفظ آثار ملی مصوب سال ۱۳۰۹، در ماده ۱۲۷ مکرر قانون مجازات عمومی اصلاحی ۱۳۴۷/۴/۶، قانون مجازات اسلامی سال ۱۳۶۲ و قانون تعزیرات سال ۱۳۷۵ ذکر نشده است. بنابراین، اکنون در قوانین کیفری مربوط به میراث فرهنگی، چنین جرمی وجود خارجی ندارد. ولی برای نخستین بار، برابر ماده ۵۶۵ قانون تعزیرات، برای انتقال اموال فرهنگی - تاریخی غیرمنقول ثبت‌شده با علم و اطلاع از ثبت آن به اشخاص خصوصی، جرم‌انگاری شده است که به نظر می‌رسد اموال فرهنگی - تاریخی غیرمنقول عمومی و دولتی را دربرمی‌گیرد. گاهی آثار تاریخی ثبت‌شده در فهرست آثار ملی توسط مالک یا متصرف دولتی، غیردولتی یا خصوصی آن رها شده و مورد رسیدگی و مراقبت قرار نمی‌گیرند و این امر منجر به تخریب و ویرانی آنها می‌شود. برای جلوگیری از این امر، بهتر است برای رها کردن و عدم رسیدگی و مراقبت از آثار تاریخی توسط چنین مالکان و متصرفانی، به عنوان ترک فعل، مجازات اداری یا کیفری به موجب قانون پیش‌بینی گردد.

برابر ماده ۵۶۹ این قانون: «در کلیه موارد این فصل در صورتی که ملک مورد تخریب، ملک شخصی بوده و مالک از ثبت آن به عنوان آثار ملی بی‌اطلاع باشد از مجازات‌های مقرر در مواد فوق، معاف خواهد بود.» به موجب ماده ۳ قانون راجع به حفظ آثار ملی، ثبت اثر متعلق به مالک خصوصی در فهرست آثار ملی توسط وزارت میراث فرهنگی منوط به اخطار به مالک و رسیدگی به اعتراض وی توسط وزارتخانه یادشده است. اثبات اطلاع مالک از ابلاغ ثبت آن به عنوان اثر ملی برعهده وزارت میراث فرهنگی از راه ارائه نامه ابلاغ یا آگهی در جراید خواهد بود. تخریب اثر ثبت‌شده متعلق به مالک خصوصی توسط اشخاص ثالث و اظهار بی‌اطلاعی از ثبت یک اثر، وی را از مجازات معاف نمی‌کند.

در قانون تعزیرات، جرایم مربوط به تعرض به آثار تاریخی منقول نیز عبارتند از حفاری و کاوش غیرمجاز برای به دست آوردن اموال تاریخی - فرهنگی و عدم تحویل و خرید و فروش آنها، جرایم مربوط به دستگاه فلزیاب شامل ساخت، خرید و فروش، نگهداری، تبلیغ و استفاده از هرگونه این دستگاه و همچنین ورود آن به کشور بدون مجوز از وزارت میراث فرهنگی، سرقت، خرید، پنهان داشتن و قاچاق اشیاء عتیقه و مصالح و قطعات آثار تاریخی، صدور و خروج غیرمجاز یا قاچاق آنها و جرایم مربوط به نمونه تقلبی آثار تاریخی شامل ساخت، معرفی، حمل یا نگهداری به قصد عرضه، قاچاق یا خرید و فروش آنها. لازم به ذکر است که قانون مجازات اخلاص‌گران در نظام اقتصادی کشور مصوب سال ۱۳۶۹ نیز برای خارج کردن اموال تاریخی - فرهنگی از کشور به صورت عمده، کلان یا فراوان که منجر به اخلاص در نظام اقتصادی کشور شود یا به قصد ضربه زدن به نظام ج. ا. و یا به قصد مقابله با آن صورت گیرد، مجازات‌های سنگین‌تری در نظر گرفته است.

شایان گفتن است که به موجب مواد ۵۶۷ و ۷۲۷ قانون تعزیرات، در کلیه جرایم مذکور در این فصل، سازمان میراث فرهنگی یا سایر دوایر دولتی برحسب مورد، شاکی یا مدعی خصوصی محسوب می‌شود و این جرایم جز با شکایت شاکی خصوصی تعقیب نمی‌گردد و در صورتی که شاکی خصوصی گذشت نماید، دادگاه می‌تواند در مجازات مرتکب، تخفیف دهد و یا با رعایت موازین شرعی از تعقیب مجرم صرف‌نظر نماید. لازم به ذکر است که تعرض و آسیب به اموال تاریخی - فرهنگی، آسیب به فرهنگ، تاریخ و هویت یک ملت است و به موجب بند

«ط» ماده ۸ قانون مدیریت خدمات کشوری نیز حفاظت از میراث فرهنگی از جمله امور حاکمیتی است فلذا باید جرایم علیه میراث فرهنگی در زمره جرایم عمومی و غیرقابل گذشت باشند نه جرایم خصوصی و قابل گذشت و با گذشت وزارت میراث فرهنگی، قرار موقوفی تعقیب درباره آنها توسط دادگاه صادر نشود یا دادگاه، مجازات مرتکب را تخفیف ندهد.

سرانجام لازم به ذکر است که برای حمایت از میراث فرهنگی مادی یا ملموس، ضمانت‌اجراهای کیفری و مدنی در قانون تعزیرات سال ۱۳۷۵ پیش‌بینی شده است ولی تاکنون برای حمایت از میراث طبیعی که دارای کیفیت ویژه فیزیکی و زیست‌شناسی، چشم‌اندازهای طبیعی زیبا و کم‌نظیر یا پدیده‌ها و نمونه‌های ارزشمند گیاهی و جانوری است چنین ضمانت‌اجراهایی پیش‌بینی نشده است.

منابع

۱. کتاب

- شادنوش امیرحسن. (۱۳۹۵). *دادرسی اداری در حوزه میراث فرهنگی*، تهران، مجد.
- گلدوزیان، ایرج. (۱۳۹۸). *محشای قانون مجازات اسلامی*، تهران، مجد.

۲. مقاله

- عباسی، بیژن. (زمستان ۱۳۹۸). *ابعاد حقوقی ثبت آثار تاریخی در فهرست آثار ملی*، پژوهش‌های نوین حقوق اداری. شماره ۱، سال نخست.
- عباسی، بیژن. (پاییز ۱۳۹۹). *حقوق و تکالیف مالکان خصوصی آثار ثبت شده در فهرست آثار ملی*. پژوهش‌های نوین حقوق اداری. شماره ۴، سال دوم.
- کامیار، غلامرضا. (۱۳۸۳). *تخریب آثار فرهنگی - تاریخی توسط اشخاص حقوقی*. مجلس و راهبرد. شماره ۴۴.
- نصیرزاده، بهناز، عبداللهی، محسن و سایبانی، علیرضا. (۱۳۸۸). *بررسی حمایت کیفری از اموال فرهنگی در حقوق ایران*. دوفصلنامه تخصصی دانش مرمت و میراث فرهنگی. شماره ۴، سال چهارم.